

Kunst als rijke humuslaag voor – bijvoorbeeld – burgerschap.

Janeke Wienk

Meteen bij het binnen komen treft het me. Op het schoolplein al. De vuurvliinder in Den Haag lééft: overal zijn kinderen, actief, present, pratend, lachend, doend. Leerkrachten, conciërges, schoonmakers – iedereen beweegt met een vanzelfsprekende, voor mij ondoorgrondelijke trefzekerheid. Het is of ik door het observatieraampje in mijn bijenkast zit te kijken naar mijn bijenvolk. Ook daar heeft ieder een eigen taak – niet goed te begrijpen hoe dit werkt. Bij dit even gefocuste als relaxte volkje zou ik wel willen werken. Maar, ik ben hier te gast om de les te volgen die een kunstenaar in de klas gaat geven. Mijn vakgebied is kunsteducatie en ik ben, samen met het team van CultuurSchakel, op zoek naar de kracht van kunst in het onderwijs, bijvoorbeeld voor het nieuwe domein burgerschap.

Gerjanne, de kunstenaar in de klas, komt binnen met twee grote boodschappentassen vol met materiaal. Ze heeft grote plannen voor de les, die maximaal een uur kan duren. Gerjanne praat met me en ik met haar, maar ik zie ook: ze is niet helemaal hier. Ze is al daar. Waar ze straks heen wil. Ze heeft het terrein verkend, een route gepland en deze minutieus in haar hoofd en hart opgeslagen. Ze gaat de kinderen gidsen en ze weet precies hoe en waarheen. Althans, in tijd en ruimte. Met wie ze op pad gaat, en wat er onderweg zal gebeuren – dat weet ze niet. Ze zegt: 'Ik heb ook mijn eigen werk bij me, wat ik maak als kunstenaar. Dat maakt het spannend, bloot'. Dat begrijp ik maar al te goed, ik ben zelf ook kunstenaar. Jezelf te laten zien in en met je eigen kunst, dat is een grote stap. Het doet me denken aan het begrip 'subjectificatie', waarmee Gert Biesta verwijst naar de gebeurtenis van 'in de wereld komen'. In de wereld komen via je eigen kunstenaarschap en via kunst maken, dat kon wel eens een belangrijk element zijn om het daverende succes mee te verklaren, zoals later bleek, van Gerjanne 's les.

De kinderen stromen nu binnen, nieuwsgierig, vragend, beetje druk, maar makkelijk uit te nodigen – iedereen zit snel op zijn of haar plek, benieuwd. Gerjanne 's focus is nog meer toegenomen. Ze ziet er nu uit als een sporter vlak de start op de Olympische Spelen. Een paradoxale combinatie tussen volkomen in zichzelf en volledig naar buiten gericht zijn.

Heidegger zou dit moment mogelijk duiden als 'existentieel' – letterlijk: uit-staand naar de wereld – een moment waar 'bestaan' letterlijk aan de orde is.

Als alle kinderen zitten, begint ze de les met een eenvoudig: 'hallo, ik ben Gerjanne – ik ben kunstenaar. Weten jullie wat dat is?'. Meteen vingers in de lucht en een breed pallet aan antwoorden variërend van 'Ja, die maakt een standbeeld – tot: 'Dat is wat ik later wil worden'. Hier dient zich het eerste van vele momenten aan waarop het een beetje pijn doet dat de les maar 60 minuten kan duren, en niet: de hele middag, dag of een week. Praten met het jongetje dat kunstenaar wil worden. Vragen welk standbeeld je ooit zag. Stil staan bij wie kunstenaars zijn, wat ze eigenlijk betekenen in je woonplaats, in je land....

Mijn giraffen verzameling Gerjanne van Zuilen

Gerjanne haalt enkele beeldjes tevoorschijn. 'Dit zijn mijn kunstwerken – dus dan weten jullie wel: voorzichtig mee zijn'. De openheid en liefde waarmee Gerjanne spreekt is ontroerend, evenals het vertrouwen waarmee ze haar werk rond geeft. Ze bespreekt het losjes: 'Hoe heb ik dat gemaakt, wat is er met de giraf gebeurd? Hij kan wel lopen, maar niet meer zien...' En ook: 'Waar zou deze giraf nu willen wonen denk je?'. Het jongetje dat kunstenaar wil worden antwoordt direct: 'In een tuin, in de woestijn'. Gerjanne tovert nu materiaal uit haar tassen, en bespreekt wat ze heeft bedacht. 'Terwijl ik de giraf van 'normaal'

heb veranderd naar een beetje 'gesmolten', gaan wij nu iets andersom doen: Je krijgt een takje en dat ga je tot leven laten komen, zodat het kan staan, lopen, kijken.'

Een compacte instructie over klei, kneden en verbinden volgt, terwijl alle kinderen in no time worden voorzien van takjes en wat klei. Hier toont zich de hand van de meester, zo trefzeker en ontspannen dat iedereen het snapt en instapt. Maar niet alleen praktisch staat de uitnodiging als een huis, ook inhoudelijk regent het relevante aanknopingspunten, deuren openend naar grote vragen zoals: 'Hoe wek je eigenlijk iets tot leven? Deze vraag naar het wezen van 'creatie' bevat, zo je wil, de kernvraag van de *geestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen*¹.

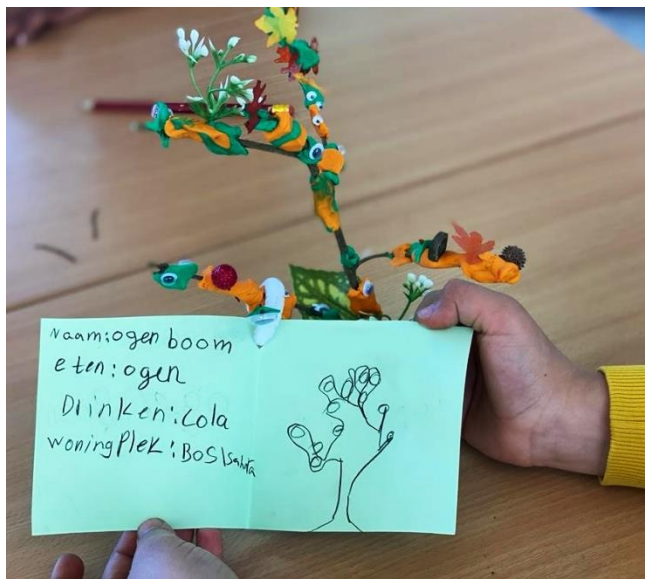
Meester Berend neemt deel aan de opdracht te midden van zijn leerlingen. Met een prettige vanzelfsprekendheid spant hij zich in om de klei te vormen naar zijn ideeën, in zijn groepje rondvragend: 'Hoe gaan jullie zorgen dat ie kan staan?'. De leerlingen genieten er zichtbaar van hun meester mee doet. Zij laten hem zien hoe hun creaties kunnen staan – maar ook kruipen, liggen, vliegen of rollen, al naar gelang het takje, hun ideeën en hun handen het ingeven.

¹ Uit domein beschrijving burgerschap, bron SLO

Zij treden zonder meer vrij en onderzoekend in dialoog met het takje, sluiten aan bij wat ze aantreffen, mogelijkheden en beperkingen ontmoetend en beantwoordend. Meester Berend is verrast door de veelzijdigheid van hun vondsten.

Gerjanne begeleidt het maakproces met open vragen als 'hoe ga je dat doen, ik ben heel benieuwd'. Ze schrijft niks voor, en neemt de woorden 'goed' of 'fout' niet in haar mond. Toch begeleidt ze ook, onnadrukkelijk maar doordacht strooit ze letterlijk met aanvullend materiaal op ieders tafels. 'Dit kun je er aan maken als je wilt'. De kleine kunstoojes, kralen, plastic blaadjes en takjes- afkomstig van kunstbloemen zijn zorgvuldig geselecteerd, en verbinden de kunstwerkjes van de kinderen onderling. Gerjanne heeft ondertussen rode wangen gekregen. Alle kinderen zijn intens aandachtig aan het werk.

Hoewel het al onnoemelijk knap om deze hele groep zo instant mee te nemen in een maakproces, schakelt Gerjanne door met: 'We gaan nu werken aan een klein boekje, waarin je kunt vertellen hoe je wezen heet, waar hij of zij woont, wat je wezen eet...' Ook hier volgen de kinderen Gerjanne vanzelfsprekend, niemand doet een tegenwerping of problematiseert – ze gaan innerlijk of hardop in gesprek met het wezentje dat zojuist in hun handen is gevormd. Alweer regent het wonderlijke, eigennuttige antwoorden, perspectieven en

gezichtspunten – stuk voor stuk start voor een dieper gesprek, contemplatie, discussie, onderzoek. Een kind wijst op haar wezentje met de mededeling; 'Zij heeft een derde oog'. Een ander zegt: 'Hij eet alleen zijn eigen kinderen', of; 'Deze is niet gevaarlijk'. Over 'het aangaan van een serieuze en respectvolle dialoog met anderen'² gesproken...

In een ideale wereld was er tijd. Alle tijd om alle zaden van deze rijke 60 minuten te laten rijpen, kiemen, groeien en bloeien. Zoals gezegd: het regent aanknopingspunten voor verdieping, maar: de grond moet wel in staat zijn de regen vast te houden, anders sijpelt het weer weg. Misschien vormt kunst in onderwijs wel die broodnodige humuslaag, waar die belangrijke, grote vragen op een natuurlijke manier ontspruiten, bijvoorbeeld ten gunste van het nieuwe vak burgerschap. Gerjanne laat zien hoe in kunst existentiële vragen op een natuurlijke manier ontstaan.

Wat als, in een volgende les, de kinderen en hun gemaakte wezentjes met elkaar in gesprek gaan over *mensen- en kinderrechten, over vrijheid, veiligheid, gelijkheid en respect*³? Zo geeft kunst in onderwijs letterlijk handen en voeten aan de wezenlijke vragen die in het domein burgerschap worden gesteld.

² Uit domein beschrijving burgerschap, bron SLO

³ Uit domein beschrijving burgerschap, bron SLO

Aan het eind van deze wonderlijke 60 minuten hebben alle kinderen hun wezentjes voorzien van een klein boekje, en zijn ze zonder uitzondering blij en heel enthousiast. Ze vragen wanneer Gerjanne weer komt. Gerjanne zegt dit nog niet te weten, maar daar nemen de kinderen niet zo maar genoeg mee. Het kan best morgen, stellen ze voor, en anders: in het weekend kunnen we ook. Hartverwarmend hoe de kinderen pleiten voor de terugkomst van deze kunstenaar in de klas. Ze hebben de waarde van kunst in onderwijs als vanzelf herkend. Alsof ze wéten dat kunst hen de vraag stelt wat het betekent in de wereld te zijn, om mens te zijn - en hen ermee laat oefenen en spelen, zoals kunst dat kan.

Janeke Wienk geeft les bij ArtEZ Hogeschool voor de Kunsten waar ze hoofd is van het minor programma liberal arts. In haar PhD onderzoek naar de 'existentiële dimensie van kunst' bij professor Gert Biesta kijkt Janeke naar de specifieke waarde die kunst in onderwijs biedt, met name op gebied van mens-zijn. Op uitnodiging van het team van CultuurSchakel begeleidt Janeke in het project ['oefenplaats voor wereldgericht kunstonderwijs'](#) kunst docenten in het PO die op zoek zijn naar verdieping van hun kunstlessen vanuit een wereldgerichte benadering.

Gerjanne van Zuilen is kunstenaar en docent bij Art-S-Cool

Oefenplaats wereldgericht kunstonderwijs: <https://www.cultuurschakel.nl/schooltijd/primair-onderwijs/scholing-inspiratie/bijeenkomsten/oefenplaats-wereldgericht-kunstonderwijs/>